

Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos

Lausunto hallituksen esityksestä laiksi perustulokokeilusta

(Tämä lausunto on hieman laajennettu versio Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen aikaisemmin sosiaali- ja terveysministeriölle antamasta lausunnosta.)

Lausuntopyynnön kohteena olevassa esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki, joka mahdollistaa perustuloon liittyvän kokeilun. Esityksen mukaan kokeiluun arvottaisiin 2000 henkilöä joulukuussa 2016. Kohdejoukkoon liittyisi useita rajoituksia, joista tärkein on se, että kokeiluun osallistuvat ovat saaneet marraskuussa peruspäivärahaa tai työmarkkinatukea. Kokeeseen arvotut henkilöt saisivat kahden vuoden ajan 560 euroa kuukaudessa riippumatta siitä, mitä muita tuloja heillä on. Heidän osaltaan työllistymiseen liittyvät taloudelliset kannustimet paranevat selvästi, varsinkin jos he työllistyvät suhteellisen matalapalkkaiseen työhön. Näiden ihmisten käyttäytymistä voidaan verrata kaikkiin niihin ihmisiin, jotka täyttivät kohdejoukkoon liittyvät rajoitukset, mutta eivät tulleet valituiksi arvonnassa.

Perustulokokeilun taustalla on hyvin kannatettava pyrkimys arvioida erilaisia politiikkavaihtoja etukäteen mahdollisimman huolella. Perustulokokeilun oleellinen piirre on se, että siinä hyödynnetään satunnaistamista. Satunnaistamiseen perustuvia kokeiluja kannattaisi todennäköisesti hyödyntää monilla yhteiskuntapolitiikan osa-alueilla.

Joidenkin uudistusten vaikutuksia on helpompi arvioida kokeilujen avulla kuin toisten. Valitettavasti on todettava, että perustulo on esimerkki uudistuksesta, jonka kaikkia vaikutuksia on hankala selvittää edes hyvin suunnitellun satunnaistetun vertailukokeilun avulla. Kokeilukulttuuria olisi kannattanut viedä Suomessa eteenpäin aloittamalla jollakin helpommalla kysymyksellä.

Yksi perustulokokeilun hyödyllisyyttä rajoittavista asioista liittyy työnantajien käyttäytymiseen. Jos perustulo kasvattaa merkittävästi työtarjontaa parantamalla pitkäaikaistyöttömien kannusteita etsiä ja vastaanottaa työtä, sen voi tutkimuskirjallisuuden valossa olettaa lisäävän myös yritysten halukkuutta luoda uusia avoimia työpaikkoja. Tämä vaikutus kasvattaisi todellista työllisyysvaikutusta edelleen. Tällaista työnantajien käyttäytymiseen liittyvää vaikutusta ei kuitenkaan voi syntyä kokeilussa, jonka piirissä on vain muutama tuhat ihmistä. Tämä johtuu siitä, että kokeilun aikaansaama mahdollinen työn tarjonnan kasvu on koko kansantalouden tasolla väistämättä mitätön.

Työntajien käyttäytymiseen liittyviä vaikutuksia voitaisiin ainakin periaatteessa yrittää selvittää valitsemalla kohdejoukkoon suhteellisen suuri joukko ihmisiä joiltakin yksittäisiltä työssäkäyntialueilta. Tällöin työnantajille pitäisi syntyä kannustin luoda uusia työpaikkoja kyseisille alueille. Tällainen kokeilu edellyttäisi kuitenkin enemmän resursseja kuin esityksen mukainen kokeilu.

Toinen mahdollisesti merkittävä rajoite liittyy siihen, että kokeilu on väistämättä määräaikainen. Esitetyssä kokeilussa perustuloa maksettaisiin kahden vuoden ajan. Tällä voi olla suuri merkitys sen kannalta, miten kokeilu vaikuttaa työttömien kannustimiin etsiä uutta työtä verrattuna pysyvään perustuloon. On selvää, että ainakaan hyvin lyhytaikainen perustulo ei tarjoa työttömille samanlaista kannustinta etsiä uutta työtä kuin pysyvä perustulo. Sitä kuinka merkittävästi kokeilun määräaikaisuus vaikuttaa tuloksiin, voitaisiin yrittää arvioida maksamalla osalle kokeeseen arvotuista ihmistä perustuloa pidemmän aikaa ja osalle vähemmän aikaa.

Kolmas ongelma, joka on usein tuotu julkisessakin keskustelussa usein esiin, liittyy siihen, että kokeiltava perustulo ei todellisuudessa olisi lähellekään budjettineutraali. Realistiset perustulomallit johtaisivat ainakin joidenkin ihmisten osalta joko verotuksen kiristymiseen. On selvää, että myös perustulokokeilua valmistelevat tutkijat ovat olleet tästä ongelmasta tietoisia. Olisikin hyvä selvittää, miksi verotusta ei saatu kunnolla mukaan kokeiluun. Olisi huolestuttavaa, jos kysymys olisi verohallinnon osaamattomuudesta tai haluttomuudesta tukea kokeilua.

Edellä mainituista ongelmista huolimatta esitetyllä perustulokokeilulla saataisiin hyödyllistä tietoa siitä, miten työn tekemiseen liittyvät rahalliset kannustimet vaikuttavat työmarkkinatuen tai peruspäivärahan varassa elävien työllistymiseen. Vaikka tuloksista ei voida suoraan tehdä realistisiin perustulomalleihin liittyviä politiikkajohtopäätöksiä, niitä voidaan hyödyntää esimerkiksi osana erilaisia mallilaskelmia. Siksi jo pitkälle ja huolella valmisteltu perustulokokeilu kannattaisi toteuttaa.

Kunnioittavasti,

Niku Määttänen

Tutkimusjohtaja, Etla